

Dr hab. Anita Staroń
Zakład Literaturoznawstwa Francuskiego
Instytut Romanistyki
Uniwersytet Łódzki

Łódź, 2 maja 2018 r.

Ocena rozprawy doktorskiej mgr. Pawła Kamińskiego

La figure du Juif errant dans la prose française du XXe siècle [Postać Żyda wiecznego tułacza w prozie francuskiej XX wieku]

Przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska pana Pawła Kamińskiego posiada cechę, która wyróżnia ją jeszcze przed rozpoczęciem lektury: jest zaiste imponujących rozmiarów (361 samego tekstu, dalszych 40 obejmuje aneksy i ilustracje). Z perspektywy recenzenta, zobligowanego terminami i działającego z reguły w niedoczasie, cecha ta niekoniecznie jest uznawana za zaletę. Tym mocniej pragnę podkreślić, że praca okazała się bardzo przyjemna w odbiorze, a komfort jej czytania – znaczny, w głównej mierze dzięki umiejętnie prowadzonym wywodom i dbałości o ich przejrzystość. Panowanie nad retoryczną, a także edytorską stroną rozprawy to pierwszy z licznych walorów pracy pana magistra Kamińskiego.

Konstrukcja całości jest przemyślana i wyważona. Trzy kolejne części mają bardzo podobną długość i dotyczą kolejnych, ściśle rozróżnionych, kwestii. Każda część rozpoczyna się od wprowadzenia, które jasno określa cele i metodę przyjęte dla danego zagadnienia. I tak część pierwsza, „Genèse et évolution de la légende du Juif errant”, ma charakter genetyczny i historyczno-literacki: autor pokazuje kolejne etapy rozwoju legendy o Żydzie wiecznym tułaczem, od Biblii i pierwszych tekstów średniowiecznych, przez wieki późniejsze, w których postać nabiera konsystencji, aż po wiek XIX, w którym staje się przedmiotem głębszych interpretacji, co doktorant wykazuje na przykładzie kilku wybranych powieści: *Le Juif errant* Eugène'a Sue, *Isaac Laquedem*

Alexandre'a Dumasa, *La Fille du Juif-Errant* Paula Févala. Już w tej części rozprawy zaznacza się jedna z jej zasadniczych cech: dbałość o szczegóły, swoista drobiazgowość i kojarzenie nawet najdrobniejszych tropów. W zakresie dociekania genezy legendy, przeprowadzania rozróżnień osobowych i etymologicznych, okazuje się ona wielce przydatna.

Kolejne dwie części mają charakter analityczny. Żyd wieczny tułacz pozostaje w centrum rozważań, które w części drugiej prowadzone są z perspektywy semiologicznej według modelu Philippe'a Hamona, zaś w trzeciej skupiają się na odbiorze postaci w zakresie wytyczonym przez analizę semio-pragmatyczną Vincenta Jouve'a. Podstawę badań stanowi pięć powieści powstałych w XX wieku we Francji: *Carnet de route du Juif-Errant* Alexandre'a Arnoux (1931), *Les Entretiens d'Ashavérus* Louisa de Launay (1938), *Marches du Juif-Errant* Henry'ego-Jacquesa (1946), *Histoire du Juif errant* Jeana d'Ormesson (1990), *Jésus raconté par le Juif Errant* Edmonda Flega (1993). Jak zaznacza badacz, istotnym kryterium ich wyboru była obecność Żyda wiecznego tułacza już w samym tytule, a także centralne umiejscowienie tej postaci w poszczególnych tekstach. Wybrana metoda ma pozwolić na przebadanie stopnia powiązań poszczególnych przedstawień Żyda wiecznego tułacza z modelem wyjściowym (omówionym precyzyjnie w pierwszej części rozprawy). Kolejnymi zadaniami, jakie stawia przed sobą badacz, jest analiza przemian ideologicznej wymowy legendy, zwłaszcza pod kątem obecnych w niej elementów antysemitycznych: we wstępie pracy pojawia się sugestia o możliwym „końcu legendy” w XX wieku.

Uporządkowana według schematu Hamona część druga zawiera trzy zasadnicze osie analizy: *l'être, le faire, l'importance hiérarchique*. Pan Kamiński w sposób bardzo dokładny i wyczerpujący bada wszelkie elementy, które składają się na „etykietę semantyczną” Żydów – bohaterów pięciu wybranych powieści. Należy tu zwłaszcza docenić analizy psychologiczne z podziałem na trzy fazy: *préliminaire, décisoire, expiatoire* oraz przeprowadzenie szczegółowej kategoryzacji w oparciu o etopeję i prozopografię. Tabelka ze str. 166 zbiera wszystkie te propozycje w zgrabną całość. Warto również przywołać analizy dotyczące antysemityzmu, ściśle związanego z legendą Żyda wiecznego tułacza. Nawet jeśli autor powstrzymuje się od szerszego wnikania w tę problematykę, słusznie twierdząc, że wykraczałoby to poza zakres jego pracy (patrz str. 167), sposób podejścia do zagadnienia wystarcza, aby docenić erudycję i wrażliwość doktoranta.

Pewne zastrzeżenia może budzić podrozdział poświęcony „rolom tematycznym” (*rôles thématiques*, s. 174-216). Opiera się on na dwóch elementach: analizie żydowskości w oparciu o model zaproponowany przez Ido Abrama oraz zbadaniu życia uczuciowego bohaterów poszczególnych powieści. Niewątpliwie ciekawym obserwacjom dotyczącym elementu żydowskości (stopień zakorzenienia Żyda wiecznego tułacza w tradycji żydowskiej, jego otwarcie na kulturę gojów, zależność między jego własną historią a asymilacją wiary chrześcijańskiej...) brak podsumowania. Po prowadzonej oddzielnie analizie bohaterów można by oczekiwać zebrania wniosków choćby w sposób graficzny, z wykorzystaniem przedstawionego na str. 174 schematu. Uzasadnieniem wyboru drugiego elementu analizy („vie amoureuse”) jest, zgodnie z deklaracją doktoranta, nowość, jaką stanowi wątek życia miłosnego w powieściach XXwiecznych. Niemniej i tu, wobec braku bardziej kompleksowych wniosków, powstaje wrażenie mniejszej celowości. Można by sądzić, że schemat Hamona został tu zastosowany nieco mechanicznie i z konieczności, ponieważ nie można ominąć tej części „faire”. Zorganizowanie i dyscyplina, jakie niewątpliwie charakteryzują pracę, tym razem zdają się przeszkadzać w lepszym i głębszym zrozumieniu analizowanych tekstów. Szczęśliwie już kolejna część, poświęcona „rolom aktancjalnym” (*rôles actantiels*) okazuje się bardziej przydatna do uchwycenia zasadniczej cechy powieści: problemu przekleństwa ciążącego na wiecznym tułaczem i możliwości odkupienia.

Ostatni człon drugiej części mierzy, by tak powiedzieć, ciężar gatunkowy bohatera, stopień jego „bohaterskości” („héroïté” u Hamona). Również tutaj pojawia się wiele trafnych i ciekawych obserwacji, zwłaszcza w sekcji poświęconej „prédésignation conventionnelle”, która pozwala przyjrzeć się bliżej przekształceniom pierwotnej legendy.

Część ostatnią, poświęconą analizie semio-pragmatycznej postaci Żyda wiecznego tułacza, również cechuje przejrzysty układ i jasno określone założenia. Pierwszy segment wieńczę precyzyjnie opracowane schematy, które zbierają wszystkie elementy składające się na percepcję powieściowych tułaczy. Jednak i tu zabrakło podsumowania. Analiza kończy się bez wyciągnięcia wniosków z całości. A przecież takie wnioski zdarza się doktorantowi formułować, jak choćby w kolejnej fazie analizy, przy omawianiu recepcji z punktu widzenia *lectant jouant*, gdzie na str. 286 zostały zebrane obserwacje na temat wszystkich pięciu powieści. Przy ogromnej staranności

wyvodu i wielokrotnie prezentowanej dbałości o czytelnika, te powracające kilkakrotnie braki zastanawiają.

Warto też zauważyć pewien niedostatek wyboru metod Hamona i Jouve'a jako podstawy metodologicznej. W efekcie te same elementy pięciu powieści są analizowane wielokrotnie, bez specjalnej zmiany jakościowej w ich interpretacji. Podstawianie ich do kolejnych schematów, zawsze jednak dotyczących postaci Żyda wiecznego tułacza, skutkuje wrażeniem powtarzalności, nawet jeśli łatwo zrozumieć przyczyny tych powrotów. Dobrym przykładem jest tu wielokrotnie omawiane kalectwo bohatera powieści Edmonda Flega, lub też fragment dotyczący określenia mianem "Ashavérus" nie tylko głównego bohatera, ale także jego żony i córki Teresy (str. 208 i 293).

Na plus tej części należy zaliczyć większy ładunek refleksji o charakterze humanistycznym, wychodzącej poza formalną analizę ról i funkcji. Analiza z pozycji *lectant jouant* i *lectant interprétant*, a także późniejsze etapy badania *effet-personne*, umożliwiają pogłębione spojrzenie na psychikę i moralność bohaterów.

Układ niniejszej recenzji odzwierciedla ściśle porządek lektury. Pora zatem przejść do omówienia części konkludującej rozprawę. Szybko okazuje się, że wnioski przynoszą odpowiedzi na wiele pytań, które zrodziły się w trakcie czytania i niwelują nieznaczne przecież, poczynione wcześniej zastrzeżenia. Właśnie tutaj pojawia się zróżnicowanie, a zarazem porównanie poszczególnych postaci. Kwestia antysemityzmu – pozostawiona wcześniej w niejakim zawieszeniu – zostaje tu ostatecznie rozstrzygnięta w odniesieniu do poszczególnych utworów. Podobnie problematyka intertekstualności, która przewijała się przez całą pracę, otrzymuje rzetelne i satysfakcjonujące podsumowanie. Następuje również zapowiadana we wstępie ocena stopnia funkcjonowania mitu w XX-wiecznych realizacjach. Pan Kamiński postąpił więc jak rasowy pisarz, który potrafił utrzymać uwagę czytelnika w napięciu aż do finalnego rozstrzygnięcia. Zamykający całość cytat z *L'Espadon satirique* Claude'a Esternoda umiejętnie wybija bodaj najważniejszą cechę Żyda wiecznego tułacza, przekonywająco przedstawioną w ciągu rozprawy: jego wielowymiarowość.

Pozostaje omówić ostatnie składniki pracy. Obszerną bibliografię charakteryzuje przemyślany i ze wszech miar sensowny podział. Na pochwałę zasługuje również indeks nazwisk – zawsze potrzebny w tego rodzaju publikacji. Należy także podkreślić znaczny walor poznawczy aneksów, które w szeregu tekstów obrazują kształtowanie się legendy o Żydzie wiecznym tułaczem, a następnie jej literackie

przetworzenia w XIX i XX wieku. Bogaty materiał ikonograficzny w interesujący sposób wspiera opisy pierwszej części rozprawy.

Podsumowując, należy przede wszystkim wskazać na niezaprzeczalne zalety rozprawy pana mgr. Kamińskiego. Pracę cechuje erudycyjność, imponujące panowanie nad bardzo przecież obszernym materiałem, jasność i przejrzystość wyводу. Zastosowana metoda analizy, niezależnie od sformułowanych wyżej uwag krytycznych, została dobrze wybrana, a sposób jej prowadzenia, niezwykle rzetelny i drobiazgowy, zasługuje na najwyższe uznanie.

Trzeba wreszcie silnie podkreślić nowatorstwo pracy doktoranta, który pokusił się o pionierską analizę postaci Żyda wiecznego tułacza w literaturze XXwiecznej, przeprowadzoną z perspektywy literaturoznawczej i w stosunku do szeregu zestawianych ze sobą utworów. Rozprawa pana Kamińskiego wypełnia istotną lukę w tym obszarze.

Wobec powyższego stwierdzam bez cienia wątpliwości, że **przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska spełnia warunki określone w art. 13.1. ustawy z dn. 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym, to znaczy stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w zakresie literaturoznawstwa romańskiego oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.**

Stawski